

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ

I. Uluslararası
**AHMED ZİYAÜDDİN
GÜMÜŞHANEVÎ**
Sempozyumu

03-05 Ekim 2013 - GÜMÜŞHANE

BİLDİRİLER KİTABI

Editörler

Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN

Doç. Dr. Ali KUZUDİŞLİ

Yrd. Doç. Dr. Adem ÇATAK

Gümüşhane Üniversitesi Yayınları

Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî ve *Garâibü'l-Ehâdîs* İsimli Eseri

Yakup KOÇYİĞİT*

Özet

Gümüşhanevî 19. Yy da yaşamış Osmanlının yetiştirdiği, etkisi çağların ötesine erişmiş alimlerdenidir. Akaid, fıkıh, tasavvuf ve hadise dair yazdığı eserler geçmiş asrın dini ve kültürel hayatına yön verdiği gibi bu günün irfanını inşa etmekte önemli bir misyon üstlenmektedir. Tasavvufi hayatı kamil Müslümanlığın şartı kabul ederek ayetleri, hadisleri ve bunlardan çıkarılan hükümleri hayata uygulama yolunu seçen Gümüşhanevî toplumun içinde bulunduğu en sıkıntılı dönemlerde bile insanların ruh dünyalarını diri tutmuş, telkinleri ile toplumda manevi dinamikler hayat bulmuştur. *Ėarâibü'l-ehadis*'te olduğu gibi hadise dair diğer eserlerinde de topluma hayat verecek iksirin hadisler olduğunu görenek bunları nakletmiş ve yorumlamıştır

Giriş

Geleceği sağlam temeller üzerine bina etmek geçmişin iyi bilinmesi ve doğru yorumlanması ile mümkündür. Geçmiş bilmek ise sadece siyasi olayların sebep sonuç ilişkilerini değil, geçmişte yaşanmış tecrübeleri, ortaya konulan eserleri ve bu eserleri ortaya koyan kimseleri tanımak, bilmek demektir.

Tarihinin en çalkantılı dönemlerinde bile Osmanlı büyük şairler, devlet adamları ve alimler yetiştirmiştir. 19. Asır Osmanlı devletinin siyasal ve sosyal açıdan en sıkıntılı dönemidir. Devleti sürekli meşgul eden savaşlar isyanlar ve benzeri gaileler bütün bir coğrafyada yoksulluğu, eğitimsizliği beraberinde getirmiştir. Böyle bir devirde yaşamış olan büyük alim ve mutasavvıflarından olan Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî de ışığıyla yolunu bulmak isteyenlerin yolunu aydınlatmış, ayağa kalkmak isteyenlerin yüreğine güç dizine derman olmuştur. Sadece içinde yaşadığı zamanı değil asırların ötesini aydınlatan özelliğiyle dikkate şayan bir şahsiyettir.

Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî kimdir?

19. yüzyılda yetişmiş önemli ilim adamı ve mutasavvıflardan olan Gümüşhanevî'yi birkaç cümle ile de olsa kısaca tanımak faydalı olacaktır. Tam ismiyle Ahmed Ziyaüddin b. Mustafa b. Abdurrahman el-Gümüşhanevî el-Hâlidî, (1228/1813)¹ senesinde, o dönemde Trabzon vilayetine bağlı bir sancak olan Gümüşhane'nin Emirler Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Küçük yaşlardan itibaren ilme yönelmiş, ailesi ile göç ettiği Trabzon'da babasıyla birlikte ticari faaliyetlerde bulunmuş ancak gönlünü dolduran ilim aşkı ile yörenin hocalardan sarf, nahiv ve fıkıh dersleri almaya gayret sarfetmiştir. Ticaret vesilesi ile geldiği İstanbul'da Babasının kendisine olan va'di doğrultusunda Trabzon'a dönmeyerek 18 yaşlarında İstanbul'da Bayezid medresesinde tahsiline başlayan Gümüşhanevî, devrinin büyük alimlerinden Şehrî Hafız hoca diye meşhur olan Muhammed Emin hocadan (v. 1280) ders görmüş daha sonra Mahmutpaşa medresesinde tahsiline devam etmiştir. Burada da Abdurrahman el-Kürdî den ders almıştır. Zahirî ilimleri tamamlayıp icazet aldıktan sonra Bir müddet Bâyezîd medresesinde ders okut-

* Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi

1 Kevserî, Gümüşhanevî'nin 1235 yılında doğduğuna dair bir bilgiyi kitabında nakletmektedir. (Kevserî, Muhammed Zahid, *Irğâmü'l-merîd*, Mektebetü'l Ezheriyyeti li't-Türas, s. 69)

muş, dönemin önemli zevatı bu derslere katılmışlar ve faydalanmışlardır. Gümüşhanevî eserlerini bu dönemde te'lif etmiştir. Zahiri ilimleri tahsil ettiği halde gönlündeki boşluğu dolduramamış tasavvufa yönelerek intisab edeceği kamil bir şeyh aramaya başlamış, Mevlana Halid el-Bağdadi'nin İstanbul halifelerinden Abdülfettah el-Ukarî'nin sohbetlerine devam etmiştir. Daha sonra el-Ukarî'nin tavsiyesi doğrultusunda Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin bir başka halifesi, Trablusşam Müftüsü adıyla anılan Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'ye intisap etmiştir. İki defa erbaîn denilen halvete girmiş Onun mânevî murakabesi altında seyr-i sülûkünü tamamlamıştır. Şeyhinin vefatından sonra Bir müddet Abdülfettah el-Ukarî'ye bağlılığını sürdürmüş, onun vefatından sonra Fatma Sultan Camiinde Nakşi-Halidi kolunun temsilcisi olarak irşad faaliyetlerine başlamış, sonraki yıllarda Gümüşhanevî dergahı olarak anılan bu camide vefatına kadar irşadını sürdürmüştür.²

Şahsiyeti

Gümüşhanevî'nin hayatı hakkında yazılan biyografi ve menakıb kitaplarında genişçe bahsedildiği şekliyle beş yaşlarında Kur'anı ezberlemesi, Kasâid, Delâili-Hayrat ve Hizb-i Azamı ezberleyerek icazet alması, Trabzon'da ailesinin muhalefetine rağmen gizlice hocalardan ders alması, babasının, askerde olan abisinin gelmesi ile kendisini Dâru'l-Ulum'a göndereceğini vaad etmesi üzerine babasına yardıma devam etmesi ve bu arada, "İlmin helal kazanç ile olması gerektiği" kanaatiyle kendi el emeğiyle kîseler örerek satıp onun parasını biriktirmesi, İstanbul'a ticaret için geldiğinde görevi gereği, alacak eşyaları alıp amcasına teslim ederek, babasının kendisine olan vadi çerçevesinde İstanbul'da kalarak ilme intisap etmesi,³ küçüklüğünden itibaren ileride büyük bir şahsiyet olacağını ip uçlarını vermektedir.

Ayrıca Gümüşhanevî'nin, ilim aşkı, zühdü, takvası, Allah'ın (c.c) dinini yüceltmek, insanları doğruya çağırarak ve hakkı hakim kılmak için ömrünü vakfetmesi, tekkede insanları irşad edip Osmanlı memleketinin her tarafına göndermesi, milyonun üzerinde müridinin bulunması, ortaya koyduğu hayırlı yolun asırlar sonrasında bile sürdürülmesi, kendisinin ne kadar büyük bir müşid olduğunun göstergesidir. Birçok yerde kendi isteğiyle talebeleri tarafından te'sis edilmiş olan kütüphaneler de buna işaret etmektedir. İhtiyaç olduğunda müritlerini toplayıp Kafkas cephesinde aylarca savaşması ve İslam askerlerinin maneviyatını yükseltmek için çalışması onun büyük bir mücahid olduğunun delilidir.

Gümüşhanevî kendisini ilim ve irşad hizmetlerinden alıkoyacağı endişesiyle ömrünün son zamanlarına kadar evlenmemiştir. Son demlerinde müridlerinden Şeyhü'l-harem Mehmed Emin Paşa'nın kızı Havva Seher hanımın, şeyhi olan Gümüşhanevî'ye şeri ölçüler içerisinde daha iyi hizmet edebilmek için nikahı altına girmek istemesi üzerine Gümüşhanevî bu teklife rıza göstermiş, ömrünün son yıllarını refikası ile birlikte geçirmiştir. Evliliği gönül eğlencesi değil Peygamber tavsiyesi bir vecibe gördüğü için rıza göstermesi gönlünün haktan gayrıya meyletmesini istememesi dikkate şayan bir özelliğidir.⁴

Eserleri

Biyografi kaynaklarında Gümüşhanevî'nin çeşitli alanlarda yazmış olduğu onlarca eseri insanların elinde okunan ve istifade edilen kaynaklardandır. Eserlerini üç grupta mütala etmek Gümüşhanevî'yi anlama açısından faydalı olacaktır.

2 Hayatı hakkında Geniş bilgi için bkznz. Kevserî, *İrğâmü'l-merîd*; Gündüz, İrfan, Gümüşhanevî Ahmed Ziyaüddin hayatı Eserleri Tarikat anlayışı ve Halidiyye Tarikatı; Yılmaz Hülya, Dünden Bugüne Gümüşhanevî Mektebi; Demirer Macit, Hadis İlimleri Açısından Ahmed Ziyaüddin Gmüshanevi ve Levamiul Ukul adlı eseri, (Doktora Tezi); Aydoğdu Rukiye, 19. Yy Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Hadis İlişkisi- Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Özelinde-, (Yüksek Lisans Tezi).

3 Gündüz, İrfan, age.

4 San, Sabri Özcan, "Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin hayatı hakkında kaynaklarda bulunmayan mahalli tespitler ve Şahsi tereddütlerimiz" *Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyum Bildirileri*, s. 59.

Akaid ve fıkha dair olanlar:

İtikadi yozlaşmaya neşter vurduğu *Cami'ul-mütûn*, ehli sünnet akaidinin temel prensiplerini ortaya koyar.

Hac menasikini anlattığı *Câmiu'l-menâsik alâ ahseni'l-mesâlik* ve cihad hükümlerini anlattığı *Kitâbu'l-abîr fi'l-ensari ve'l-muhacir* ile bu kitabın muhtevasında yer almakla birlikte *Kitabu matlabu'l-mücâhidîn*, döneminde ortaya çıkan toplumsal problemlere çare üreten ve bu konularda insanların bilgi eksikliğini gideren önemli bir kitaptır.

Ahlak ve tasavvuf'a dair olanlar

Bunlardan *Câmiü'l-Usûl*, tasavvufa dair olup, yozlaşmaya doğru giden tasavvufî hayatı bu halden kurtaracak umdeleri, tasavvufun adap ve erkanını, detaylı olarak anlattığı, alanında te'lif edilmiş en önemli eserlerdendir. Muhabbetullahı (Allah Sevgisini) anlattığı *Ruhu'l-Ârifin ve Reşâdu't-tâlibîn*'i, Duanın manası, maksadı, şartlarını anlattığı *Netâicu'l-ihlâs* ve kırk adet dua cümlesinin maddi ve manevi faydaları, sayısı ve nasıl söyleneceğini izah ettiği *Kitâbu'l-ârifin fi esrâr-ı esmâil-erba'i*'i tasavvuf alanında ortaya konulmuş önemli çalışmalardandır. Bütün tarikatlara ait evrad, zikir ve kasidelerin bir araya getirildiği *Mecmuatu'l-ahzâb* ise bu konuda benzerine az raslanan niteliktedir.

Necâtü'l-ğafilîn ve onun özeti mahiyetinde olan *Devâu'l-müslimîn*, insanların maddi ve manevi yaşayışlarını ifsad eden günahlara dikkat çeker.

Hadis'e dair olanlar

Peygamber (s.a.v) ile manevi irtibatın yolu olan hadislerle ilgiyi çekmek için kaleme aldığı kısa ve özlü hadislerden müteşekkil *Kırk Hadis*'i *Ramûzü'l-ehâdîs* ve şerhi *Levâmiü'l-ukûl* ile *Ğarâibü'l-ehâdîs* ve şerhi *Letâifü'l-hikem* hadis alanında yetkinliğini gösterme açısından zikre şayandır.

Hadisçiliği

Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin ilmi konumu, fıkıhçılığı veya hadisçiliğini değerlendirirken onun mutasavvıf bir kişiliğe sahip olduğu ve özellikle, Anadolu'nun her yerine dağılmış, hatta Mısır'a kadar uzanmış yüzlerce halifesi, bir milyonun üzerinde müridi olan bir tekkenin şeyhi olduğunu akıldan çıkarmamak gerekmektedir. Zira yazdığı eserler sadece kariyer yapmak için yazılmamış, bağlı dergahlarda defalarca hatmedilen kitaplardır. Hususiyetle Hadis eserleri; *Râmûzü'l-ehâdîs* ve şerhi *Levâmiu'l ukûl*'ün sohbet halkalarında sürekli okunduğu bilinmektedir. Bu gelenek günümüzde de sürmektedir. *Ğarâibü'l-ehâdîs* ve şerhi *Levâmiu'l-hikem* için de aynı durum söz konusudur.

Gümüşhanevî, hadis usulüne ait tartışmalara dair eserler veren bir hadis alimi değildir. Hedef kitlenin ihtiyaçlarına yönelik hadisleri derlemiş ve onları şerhetmiştir.

Ğarâibü'l-ehâdîs'in sonuna okuyucunun ihtiyacı anında müracaat edebileceği, Birgivi'nin beş sayfalık "*Usûlu'l-hadis*" isimli kısa metnini koymuş ayrıca "*Risale-i kavâid-i zabti'l Mu-haddis min eshâbi ve'l-Muharricîn*" isimli, hadislerin senedlerinde yer alan ravi ve sahabilerin isimlerinin doğru okunuşlarıyla alakalı üç sayfalık bir bölüm eklemiştir. Bunların dışında zaman zaman kitapta yer verdiği hadislerin sıhhati (değerliği) ile ilgili ifadeler koyarak ve bunları şerhlerinde kısa açıklamalarla izah etmiştir. Ayrıca *Râmûzü'l-ehâdîs*'in şerhi olan *Levâmiu'l-ukûl*'ün mukaddimesinde 3-23 sayfalar arasında 20 sayfa içerisinde usul-u hadise dair görüşlerini ortaya koymaktadır.

Gümüşhanevî esaslı bir hadis tahsili görmüş ve yüzlere varan hadis kitabını hocalarına okumuş ve onları okutmak üzere icazet almış bir alimdir. Kendisinin talebelerine vermiş olduğu

icazetlerde bunu açık bir şekilde görmekteyiz.

Gümüştanevî'nin öğrencilerine verdiği icazetname incelendiği zaman hadise dair şu eserleri okuttuğu görülmektedir.

1. İmam Ebu Hanîfe'nin Müsned'i
2. İmam Malik'in Muvatta'ı,
3. İmam Şafi'i'nin Müsned'i
4. Ahmed b. Hanbel'in Müsned'i
5. Kütüb-i Sitte
6. Taberânî'nin Kebir, Evsat ve Sağır Mucemler'i
7. Hafız ebi Ya'la et-Temîmî'nin Müsned'i
8. Ebu Nuaym el-İsfehânî'nin Müsned'i
9. Dârimî'nin Müsned'i
10. Ebu davûd et-Tayalisi'nin Müsned'i
11. Ebu Nu'aym'ın Hilyetü'l Evliya'sı
12. Deylemî'nin Müsnedü'l Firdevs'i
13. Ebu Hâtım et-Temîmî'nin Sahih'i
14. Dârakutnî'nin Sünen'i
15. Hâkim Ebu Abdillâh en-Neysâbü'rî'nin el-Müstedrek'i
16. Ebû İsâ et-Tirmizî'nin eş-Şemâil'i
17. Kâdî İyâz'ın eş-Şifâ'sı
18. İbn Esîr'in en-Nihaye fî Ğarîbi'l-hadis'i
19. İmam Nevevînin Riyâzü's-salihîn'i ile Hadîs-i erbîn'i
20. İbn Hacer el Askalânî'nin Fethu'l-bârî şerh-ı sahîhi'l-buhârî'si
21. Aynî'nin Umdetü'l-kârî'si
22. Kastallânî'nin İrşâdü's-sârî'sive el-Mevâhibü'l-ledünniyye'si
23. Teşvîh, Tenkih ve Tavzîh isimli Müslim şerhleri,
24. İbnü's-Salah'ın Ulûmü'l-hadîs'i
25. El-İrâkî'nin Ğunyetü'l-hadîs'i
26. Suyûtî'nin el-Câmiu'l-kebîr ve el-Câmiu's-sağîr'i ve mezkûr müellifin hadis ve fıkıh da-
lındaki bütün eserleri
27. İbn. Hacer el Askalanî'nin bütün eserleri.....⁵

Gümüştanevî'nin yaşadığı dönemin ilim dili Arapçadır ve o da geleneğe uyarak eserlerini Arapça olarak te'lif etmiştir. Bu eserleri halifeleri okuyup izah etmişlerdir. Halifeleri de tarikat seyr-i sülûk'ünden önce ilim seyri sülûkünü tamamlamış ve öylece icazet almışlardır. Dolayısıyla bu eserleri okuyabilecek kudret ve kabiliyettedirler. Ayrıca hadis kitaplarının şerh-

5 Gündüz, İrfan, age.

leri takıldıkları yerde müşküllerini halledecek düzeyde kendilerine yardımcı olmaktadır. Levâmiu'l-ukûl'ün mukaddimesinde “(Bundan sonra) Ramûzü'l-ehâdis'i anlamaya, onu tetkik ve başkalarına öğretmeye çalışanlar için ihtiyaç ortaya çıkmıştır ki onun gizlilikleri ortaya çıksın, cevherleri yayılsın, dili en açık şekilde olsun, hadislerin işaretlerinde ki kanaatler açığı çıksın... diye”⁶.

Gümüşhanevî ilmi olmayana iktida edilemeyeceği konusunda Ğarâibü'l-ehâdis'in son satırlarında İmam Kuşeyriden naklen şöyle ifade etmektedir. “Bizim tarikatımız Kitap ve sünnete bağlıdır. Kitap ve sünneti bilmeyene iktida edilmez.”⁷ Cami'u'l-Usûl'de ise mürşidin sıfatlarını sayarken ikinci maddede “İslam'ı bilmek” olduğunu belirtir.⁸

Bunlardan şunu anlıyoruz ki Gümüşhanevî dergahında önder olanlar ilim sahibidir ve hocalarının tasnif etmiş oldukları hadis kitaplarını ve şerhlerini salıklere okuma ve aktarma ehliyetine sahiptirler.

Ğarâibü'l-ehâdis isimli eseri

Kitabın telif maksadı

Gümüşhanevî, bir alim aynı zamanda bir mürşid ve mürebbidir. Bir taraftan Rasûlullah'ın (s.a.v) hadislerini araştırıp anlaşılması için gayret gösterirken diğer taraftan eğitimine talip olan insanları eğitmek, onların anlayışlarını ve bakış açılarını düzeltmek gibi bir vazife üstlenmiştir.

Eserleri, çalışmaları göstermektedir ki Gümüşhanevî'nin gönül dünyasında hadisle uğraşmak kendi başına bir ibadettir ve uğraşların en makbulüdür. *Levâiu'l-hikem*'in başında Abdullah b. Bekr'e, kendi el yazısı ile yazmış olduğu icazettin hamdele kısmında “Hamd, insanlardan dilediğini, en hayırlının (Rasulullah'ın) sözlerine hizmet ettirmekle hidayette kılana(Allah'a) dir.” diyerek hadisle uğraşmanın mutlak hidayet olduğuna işaret etmiştir. Ğarâibü'l-ehâdis'in son sayfasında hatime babında hadisle uğraşmanın fazileti sadedinde hadis ilminin Kur'an ilminden sonra en faziletli ilim olduğunu söyler ve Aliyyü'l Kârîden; ehli hadisin Peygamber (s.a.v) ile sohbet etmiş gibi olduğunu nakleder. Zira hadisle uğraşan kimsenin ruhu incelik ve terbiye edilmeye teşnedir. Dinin emir ve kaidelerine aşkla sarılır.

Hadisleri seçerken müritlerin dini anlayışını ve hadis kültürünü inşa edecek şekilde seçmiş ve kitaplarını oluşturmuştur. Aslında hadislerin tamamı sahih olan hadislerden değildir. İçlerinde sahih hadisler olduğu gibi zayıf, metruk, lâh olarak nitelendirilebilecek hadisler de bulunmaktadır. Ona göre hükümlerin istinbatı müçtehitlerin işidir. Çoğu fakihlerin bu konuda ki kanaati Kıyasın muktezasına muhalif olmadıkça zayıf hadis ile amel edilebilir.⁹ Gümüşhanevî'ye göre de fedail-i amale dair olan hususlarda zayıf da olsa hadisler ile amel edilebilir. Bunların zayıf olduğunu bilerek bunları okumanın rivayet etmenin her hangi bir sorumluluğu yoktur. Bilakis en hayırlı uğraşlardandır.¹⁰

Müritler çoğunlukla bu hadisleri kendi başlarına okumazlar Hadisler sohbet halkası içerisinde okunur. Okuyacak kişi ise bu konuda icazetli bir kişidir yani sahih, zayıf ve mevzu hadisin ne anlama geldiğini bilen bir kimsedir. Şayet dinin asıl kaynaklarına muhalif bir söz ise bunu izah ederken gerekli açıklamaları yapar. Bu konuda temel başvuru kaynağı müellifin yazmış olduğu *Levamiu'l-ukul* ve *Letâifu'l-hikem*'dir.

6 Gümüşhanevî, *Levâmiu'l-ukul* c.1, s 3. İstanbul-

7 Gümüşhanevî Ahmed Ziyaüddin, *Ğarâibü'l-ehâdis*, 96 (Darü't Tibaatil Amire)

8 Gümüşhanevî, Ahmed Ziyaüddin, *Câmiu'l-Usûl*, 90. Terc. Rahmi Serin, (Pamuk Yayınları, İstanbul-1981)

9 Abdülbasir efendi, *Mecmuâtü'r-rasâil*, (Hadimi, Muhammed Said, *Risaletün fi'l-hadis'd-daif la yesbütu bihi'l-ahkâmü's-şer'iyye*. Dâru't-Tibâa-i âmire, İstanbul, 1256

10 Hâdimî, Ebu Sa'id, *Risaletün fi hakk'ül hadîsi'd-daif*, *Mecmuâtü'r-resâil*, *Abdülbasir Efendi*, Darü't-tbâatî'l-amire 1257-İstanbul.

Eserin konusu

Kitabın ismi kitabın serlevhasında “*Garâibü'l-ehadis Camiu'l-mezâhibi ve'l-meratib müştemilun alâ ahkâmi'd-dekâik*” olarak belirtilmektedir.

Garib kelimesi hadis literatüründe iki farklı anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan birincisi hadisin sıhhatini (değerliğini) belirleyen terimler arasında “Her kuşakta bir ravinin rivayet ettiği hadis” anlamında haber-i vahidin bir bölümü, ferd-i mutlak teriminin eş anlamlısı olarak kullanılmaktadır.¹¹ İmam Tirmizî Süneninde (هذا حديث غريب) ifadesini çok defa kullanmıştır. Sonraki asırlarda Hadis usulü alimleri kitaplarında bu tabire yer vermişlerdir.

Ġarîbü'l-hadis ise Rasulullah'ın (s.a.v), ilk bakışta anlaşılacak kelimelerin bulunduğu hadis metinlerinin toplandığı hadis kitapları veya bu adla bilinen hadis ilim dalıdır.¹²

Gümüşhanevî yazmış olduğu bu hadis eserini *Garâibü'l-ehadis* diye isimlendirmiştir. Sahih ve zayıf hadisleri içeriyor olması, hadislerin meşhur, aziz, garib gibi haberi vahidin çeşitlerinden olması, eserin isminin Garib hadis değilde manası biraz zor anlaşılan yahut dikkate şayan hadislerin toplandığı Ġarîbü'l-hadis kitaplarından olduğu açıktır. Kitabın isminin mütemmimi olan ifade de bu hususu desteklemektedir. Kitabın serlevhasında şu ifadeler yer almaktadır: “Hâzâ kitâbu Ġarâibü'l-ehâdîsi camiun li'l mezâhibi ve'l-meratibi, müştemilün alâ ahkâmi'd-dekâiki.” Bu cümle, “Bu kitap ince hükümleri, farklı sıhhat derecelerindeki hadisleri ve değişik görüşleri toplayan garib hadisler kitabıdır.” Şeklinde sadeleştirilebilir. Bu ifadeyle müellif, insanlar arasında çok bilinmeyen veya bilindiği halde bazı nükteleri barındıran hadisleri topladığını ihsas ettirmektedir.

Kitabın şekil incelemesi

Kitabın ilk sayfasında “Bil ki” diye başlayarak hadis ilmini tarif eden konusunu, gayesini, dirayetü'l hadis ve gayesini Ebi'l Beka külliyatından iktibasla nakletmektedir. Bu sayfada kitabın Dâru tbaati'l-âmire de basıldığına dair bir mühür bulunmaktadır.

Eserin ikinci sayfasında Kitabın ismine (ve aslında konusuna da işaret eden) bir serlevha ibaresi ve dibace bulunmaktadır. Müellif besmele hamdele ve salveleden sonra kitabın ismini zikretmekte, hadislerin tertibine ait çok özet bilgiler vermekte, isnatların zikredilmediğini, sadece hadisi rivayet eden sahabe ravilerin zikredildiğini, hadislerin değerine, sahih, zayıf, merfu, munkat' gibi lafızlarla işaret edildiğini ve hadis kaynaklarının hangi rumuzlarla belirtildiğini açıklamaktadır.

Gümüşhanevî hadisleri hica harflerine göre sıraladığını belirtmektedir. Peygamber (s.a.v) efendimizin çeşitli kaynaklardan alınan 1238 hadisini Arap harflerine göre sıralamıştır. Hadisler incelendiğinde kitabın iki dönemde düzenlenen hadislerin bir araya getirildiğini görülmektedir. 3-56 sayfalar arası Ġarâibü'l-ehâdîs ismi altında 800 hadis ile 57-88 sayfalar arası Mülhakât-ı Ġarâibü'l-ehadis ismi ile 438 hadis tertip edilerek bir araya getirilmiştir. Bu iki bölümdeki hadislerin sıralanışı bu bölümlerin farklı zamanlarda tasnif edilip sonradan bir araya getirildiği kanaatini uyandırmaktadır. Çünkü ilk bölümün sonunu tasliye ve temmet ifadesi ile sonlandırılmış, mim harfiyle az da olsa hadislere yer verilmiş olup mülhakat kısmı yine mim harfi ile başlamıştır. Bu kitabın ikinci kısmının farklı zamanda yazıldığını ancak aynı şartları taşıdığı için sonradan birleştirildiğini göstermektedir.

Yukarıda belirtildiği gibi hadisler l harfiyle verilmeye başlanmıştır. İlk hadis Osman b. Sa'îd ed-Dârimî'nin Bişr el Merîsî'den ve İbnü'n-Neccâr'ın İbn Abbas'tan (r.a) rivayet ettiği: “Ben kıyamet gününde cennetin kapısına geleceğim. Kapı bana açılacak ve ben Rabbimin, kürsisi-

11 Koçyiğit, Talat, *Hadis İstılahları*, s. 108, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1985-Ankara

12 Koçyiğit, Talat, age., s. 115

nin üzerinde göreceğim. Bana tecelli edecek ve ben bunun üzerine secdeye kapanacağım.” anlamındaki

آتَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بَابِ الْجَنَّةِ فَيُفْتَحُ لِي فَأَرَى رَبِّي وَهُوَ عَلَى كُرْسِيِّهِ فَيَتَجَلَّى لِي فَأَخِرَّ سَاجِدًا

hadisidir.

Devamında l harfi ile birlikte kelimenin ikinci harfinin sırası da gözetilmiştir. Ancak l ve l harfine gelince sadece bir hadis nakledilmiş daha sonra l ve m harfiyle devam edilmiş, sırasıyla ن, ه, و harfinden sonra لا ayrı bir harf kabul edilerek l ve لا ile gelen hadisler nakledilmiştir. l ve ي harfiyle gelen hadisleri müteakiben harfi tarifle gelen hadisler zikredilmiş, burada da harf sırası gözetilmiştir. Birkaç sayfa içinde diğer harflerle başlayan hadisler nakledildikten sonra إِذْ kelimesiyle başlayan hadislere geçilmiş, daha sonra كل kelimesiyle başlayan hadisler nakledilmiş, ilk bölüm bu şekilde tamamlanmıştır.

Mülhakât-ı Ğarâibi'l ehâdis ise sırasayla نهي, نعم, من, مَنْ kelimelerinden sonra ه, و harfleriyle devam edilmiş يحشر, لاتقم, يخرج ve لا تقم, يحشر kelimeleriyle başlayan fiten hadislerinden birkaç sayfada nakledilmiş, son sayfalarda ي harfiyle başlayan hadislerle tamamlanmıştır. Son olarak da

يُقَالُ لِصَاحِبِ الْقُرْآنِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ: أَفْرَأُ وَارْتَقِ وَرَتِّلْ كَمَا كُنْتَ تُرْتِّلُ فِي دَارِ الدُّنْيَا، فَإِنَّ مَنْزِلَتَكَ عِنْدَ آخِرِ آيَةِ كُنْتَ تَقْرُؤُهَا¹³

Hadisiyle tamamlamıştır.

Müellif son sayfanın kenarında Kur'an ve hadisle uğraşmanın faziletine dair seleften bazı nakiller yaparak durumun ehemmiyetini ortaya koymaktadır.

Son sayfanın hamişindeki bu açıklamaları buraya almak Gümüşhanevî'nin tasavvuf ve dini ilimler konularına bakışını ortaya koymasına bakımından önemlidir.

“İbnü'l-Esîr en-Nihâye'sinde şöyle demektedir: “Akıl sahipleri arasında bir çelişki, marifet ve vukuf ehline göre hiç bir şüphe yoktur ki hadis ilmi İslamî ilimlerin en şerefliisidir. Onlara göre (hadis ilmi); en güzel zikir, en faydalı ilim ve en çok ecir kazandıran (amel) dir. Hadis İslamın üzerinde döndüğü ve dayandığı kutuplardan bir tanesidir. Dinin hükümlerinin ve hukukunun ortaya çıkması açısından hadis ile uğraşmak kifaî farzlardan bir tanesi olduğu apaçıktır. Aliyyü'l Karî'nin şu beyti ne güzeldir.

أهل الحديث هم أهل النبي فإن ... لم يصحبوا نفسه أنفاسه صحبوا

“Ehl-i hadis ehl-i nebidir.

Her ne kadar nefsi ile sohbet etmeseler de nefesleri ile sohbet etmektedirler”

Ebu Ali ed-Dekkak İmam Şâfiî'nin şöyle dediğini nakletmektedir: “Kur'ân'ın dışındaki her şey gereksiz meşguliyettir. Bunun istisnası sadece hadis ve fıkıh ile uğraşmaktır. Bunların dışındaki sözler şeytanın vesvesesidir.

İmam Malik de: “Kim ki fıkıh öğrenmeden tasavvuf iddiasında bulunursa zındılaşır, kim de tasavvuf olmadan fıkıh öğrenmeye kalkarsa fasıklaşır, tasavvufu birlikte fıkıh öğrenirse hakikatı bulur.

Üstat Ebu'l Kasım el-Kuşeyri kendi mezhebine bağlı olmakla birlikte, risalesinde bu tarikatla ilgili olarak şöyle demiştir:” Üstat ebu-Ali Şöyle demektedir: Ben bu tarikatı Ebu'l Kasım dan aldım. Ebu Kasım ise Şiblî'den, o, es-Serîyyi's-Sakatî'den, o Mâruf el-Kerhî'den, o

13 İbn Hibbân, Muhammed, Ebû Hatim ed-Dârimî, *Sahih*, thk. Şu'ayb el-Arnaut, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1988, III, 43; İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî, *Müsned*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001, , XI, 403.

Davud et-Tâî'den o da hocalarından almıştır. Hepsi bu tarikatı övmüş, faziletini ikrar etmişlerdir. Sana hayret ki ey kardeşim bütün bu üstatlar örnek olamıyor mu? Ki onların her biri şeriat, tarikat ve hakikat erbabıdır.”¹⁴

Görüldüğü gibi her vesile ile kur'an ve hadis öğrenmenin önemine işaret eden Gümüşhanevî hadisleri bitirdiği yerde kitabın hamişinde bir kez daha bu konunun önemine işaret etmekte, hadis öğrenmenin faziletine dikkatleri çekmektedir.

Satır aralarında ve sayfa kenarında hadislerle ilgili kısa açıklamalar konulmuştur. Daha sonra bu kitap Letâifü'l-hikem ismi ile biraz daha geniş olarak şerhedilmiştir.

Hadis kaynakları

Ğarâibü'l-ehadis mülhakatı ile birlikte 100'ün üzerinde kaynaktan derlenmiş 1238 hadisten oluşmaktadır. Hadislerin rumuzlarına bakıldığı zaman kuvvetle muhtemeldir ki Suyûtî'nin el-Câmiu's sağır, el-Câmiü'l-kebir ve zevaiduh eserlerinden iktibas edilmiştir. Hadislerin rumuzlarının aynı olması, hadisin şerhlerinde zaman zaman camilerdeki rivayet farklarına işaret etmesi, hadislerin şerhlerinde el-Cami'in şerhi olan Abdurrauf el-Münâvî'nin Feyzü'l-Kadir isimli eserinden istifade edilmesi bu düşünceyi desteklemektedir.¹⁵

Burada bir konuyu dile getirmek faydalı olacaktır. Gümüşhanevî'nin hadis eserlerinde Suyûtî'nin Cami'lerinde kullandığı rumuzları kullanmasına dikkat çekilerek eserlerinin birebir kopya olduğu intibai uyandırılmak istenmektedir.

Gümüşhanevî'nin Ğarâibü'l-ehâdis'e ve diğer eseri olan Ramuzü'l Ehadis'e bakıldığı zaman aynı rumuzların ve aynı kaynakların orada olduğu görülmektedir. Bir kimsenin kendisinden önceki bir alimin ortaya koyduğu ilmi almasında, benimsemesinde içselleştirmesinde hiçbir garabet yoktur. Aksine ilim öncekilerin bilgileri üzerine bina edilerek, tahkik, tavzih ve tenkide tabi tutularak gelişir. Alimler nakillerdir. İlmi öncekilerden sonrakilere taşırlar. Elbette kendilerinden bir şeyler de katarlar. Gümüşhanevî'nin talebelerinin, müridlerinin ihtiyaçları doğrultusunda seçimini yapmış olması, bunları yer yer izah etmesi hedef kitlenin istifadesini kolaylaştırmaktadır. Rumuzların aynı olması ise yine istifadeyi kolaylaştıran önemli unsurlardandır. Nitekim Hadis mucemi olarak bilinen Concordans'ta da benzer rumuzlar kullanılmıştır.

Şöyle bir soru akla gelebilir; “Zaten var olan hadisleri almanın ne anlamı olabilir? Bir kimse bir hadis mecmuası meydana getirecekse bunu elbette kendisinden önce o hadisleri nakleden alimlerden almak zorundadır. Kaldı ki, Gümüşhanevî Câmiu's-sağır'deki hadislerin tamamını almamıştır. Suyûtî'nin eserinde istifade ettiği ama başka kaynaklara da başvurduğu görülmektedir. Örnek olarak Ğarâibü'l-ehâdis'in ilk hadisi *باب آتی يوم القيامة* ifadesi ile başlayan hadistir. Suyûtî bu hadisi yalnızca ibnü'n-Neccar'dan nakletmektedir. Gümüşhanevî ise Osman b. Saîd ed-Dârimî ve ibnü'n-Neccar'dan nakletmektedir. Ayrıca eserin adı üstünde *Ğarâibü'l-ehâdis*'tir. Kendince ilginç bulduğu hadisleri almış ve bunları başka kaynaklardan desteklemiş ve kısa notlarla okuyanın biraz daha istifadesini kolaylaştıracak şekilde satır arası ve sayfa kenarlarına açıklamalar koyarak bir anlamda kısaca şerh etmiştir.

Hadisler ile ilgili birkaç nokta

Hadislerde bazı istinsah hataları mevcuttur. İlk hadiste bu görülmektedir. Osman b. Said ed-Dârimî'nin *Bişr el Merîsî*'den naklettiği hadis denilmektedir. Ancak Hadisi Osman b. Saîd ed-Dârimî *Bişr b. Merîsî*'ye yazdığı reddiyede, Musa b. İsmail, Hammad b. Seleme, Ali b. Zeyd, *ebu'n-Nadra* tarikiyla *ibn Abbas*'tan (r.a) rivayet etmektedir.¹⁶

14 Gümüşhanevî, *Ğarâibü'l-ehâdis*, s. 88

15 Gümüşhanevî, *Ğarâibü'l-Ehadis*, 2; Suyûtî, *el-Camiu's-sağır ve zevaiduh ve'l-Camiü'l-kebir*, c.1 s.2. Aydınlı, Abdullah, "Bir Hadisçi olarak Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî", *Sempozyum Bildirileri*, 64, Seha Neşriyat, 1992- İstanbul

16 Ed-Dârimî, Osman b. Saîd, *en-Nak Osman b. Saîd alâ bişr el Merîsî el-cehmî el-anîd fi mefterâ alallahi et-tevhîd*, (Thk. Man-

Kitabın şerhi *Letâifü'l-hikem*

Üzerinde çalışılan nüsha litoğrafya tabir edilen usulle, yani el yazısının matbaya aktarılması usulü ile basılmış olup 304 sayfadır. Kitabın sonunda Osmanlıca notta kitabın 1285 yılında Muhyiddin Efendi litoğrafya basımhanesinde basıldığı, Çolakkadızade diye meşhur Muhammed Raşid b. Halil el-Burdurî tarafından yazıldığı belirtilmektedir.

Şerh orta uzunlukta şerhlere aittir. Daha çok kelime ve kavramlar açıklanmış, zaman zaman kısa da olsa fikhî hükümler belirtilmiş, hadislerde geçen şahıslar ile alakalı bilgiler verilmiş, hadisleri okuyan kişinin ihtiyaç duyabileceği hususlar karşılanmaya çalışılmıştır. Başta *Ğarâibü'l-ehâdis*'in mukaddimesinde geçen kitap rumuzları ve bu kitapların müellifleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Hadislerin değeri ile ilgili gerek Ğarâib'de gerekse Letâif'te yer yer işaretler vardır. Ancak bunlar büyük ölçüde Suyûtî ve Münâvî'nin yapmış olduğu değerlendirmelerdir. Kendisi hadisleri değerlendirmek yerine selefi olan alimlerin değerlendirmelerini nakletmekle yetinmiştir.

Sonuç

Gümüşhanevî 19. yy.'da yaşamış Osmanlı'nın yetiştirdiği, etkisi çağların ötesine erişmiş alimlerdendir. Akaid, fıkıh, tasavvuf ve hadise dair yazdığı eserler geçmiş asrın dini ve kültürel hayatına yön verdiği gibi bu günün irfanını inşa etmekte önemli bir misyon üstlenmektedir. Tasavvufi hayatı kamil Müslümanlığın şartı kabul ederek ayetleri, hadisleri ve bunlardan çıkarılan hükümleri hayata uygulama yolunu seçen Gümüşhanevî toplumun içinde bulunduğu en sıkıntılı dönemlerde bile insanların ruh dünyalarını diri tutmuş, telkinleri ile toplumda manevi dinamikler hayat bulmuştur. *Ğarâibü'l-ehâdis*'te olduğu gibi hadise dair diğer eserlerinde de topluma hayat verecek iksirin hadisler olduğunu görerek bunları nakletmiş ve yorumlamıştır. Bu gün de aynı anlayışla eserleri ele alınıp topluma sunmak bu günün bilim insanlarının en önemli vazifesi olmalıdır.

Kaynakça

Aydınlı, Abdullah, "Bir Hadisçi olarak Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî", *Sempozyum Bildirileri*, 64, Seha Neşriyat, 1992- İstanbul.

Aydoğdu Rukiye, 19. Yy. *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Hadis İlişkisi- Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Özelinde-*, (Yüksek Lisans Tezi).

Demirer Macit, *Hadis İlimleri Açısından Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî ve Levâmiu'l-Ukûl adlı eseri*, (Doktora Tezi).

Ed-Dârimî, Osman b. Saîd, *en-Nakz Osman b. Saîd alâ bişr el Merîsî el-cehmî el-Anîd fi mefterâ alallahi et-tevhîd*, (Thk. Mansur b. Abdilaziz es Simârî). 30, Mektebetü Edvâü's-selef, 1999-Riyad.

Gündüz, İrfan, *Gümüşhanevî Ahmed Ziyaüddin hayatı Eserleri Tarikat anlayışı ve Halidiyye Tarikatı*, İstanbul, Seha nşr. 1984.

Gümüşhanevî, Ahmed Ziyaüddin, *Levâmiu'l-Ukûl*, İstanbul, ty.

_____, *Ğarâibü'l-ehâdis*, 96 (Daru't Tibaatil Amire)

_____, *Câmiu'l-Usûl*, 90. Terc. Rahmi Serin, (Pamuk Yayınları, İstanbul-1981)

Hâdimî, Ebu Sa'id, "Risaletün fi hakkı'l hadîsi'd-daîf", *Mecmûatü'r-resâil*, Abdülbasır Efendi, Darü't-tbâati'l-amire 1257-İstanbul.

Kevserî, Muhammed Zahid, *İrğâmü'l-merîd*, Mektebetü'l Ezheriyyeti li't-Türas.

Koçyiğit, Talat, *Hadis İstılahları*, s. 108, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1985-Ankara.

San, Sabri Özcan, "Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî'nin hayatı hakkında kaynaklarda bulunmayan mahalli tespitler ve Şahsi tereddütlerimiz" *Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyum Bildirileri*.

Suyûtî, Celeleddin, *el Camiu's-sağîr ve zevaidüh ve'l-Camiü'l-kebir*, Dâru'l-fikr.

Yılmaz, Hülya, *Dünden Bugüne Gümüşhanevî Mektebi*, Seha Neşriyat, İstanbul-1992.